

МОДЕЛЬ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначено суть поняття «модель професіоналізму педагогічної діяльності». Проаналізовано структурні компоненти цієї моделі, які характеризуються особистісною та діяльнісною сутністю.

Ключові слова: модель, професіоналізм, педагогічна діяльність, педагогічна компетентність, педагогічна майстерність, професійне самовдосконалення.

Билозерская С. И. Модель профессионализма педагогической деятельности. Определена суть понятия «модель профессионализма педагогической деятельности». Проанализированы структурные компоненты данной модели, характеризующиеся личностной и деятельностной сущностью.

Ключевые слова: модель, профессионализм, педагогическая деятельность, педагогическая компетентность, педагогическое мастерство, профессиональное самосовершенствование.

Bilozerska S. I. Model of Professionalism in Educational Activity. The essence of the concept «model of professional educational activities» is defined. The structural components of this model, characterized by personal and active identity are analyzed.

Key words: model, professionalism, pedagogical activity, pedagogical competence, teaching skills, professional self-improvement.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із головних завдань педагогічної освіти є підготовка всебічно розвинених соціально активних особистостей, які мають фундаментальну наукову освіту, багату внутрішню культуру, педагога, здатного до самореалізації, саморозвитку, ефективної професійної діяльності в нових соціально-економічних умовах. Сучасний погляд на цю проблему полягає в тому, що професійна придатність формується безпосередньо у трудовій діяльності. Тому сутність професіоналізації педагога визначається в розвитку його як члена професійної спільноти, в забезпеченні його професійно-особистісного становлення як суб'єкта професійної діяльності.

Саме тому сьогодні існує нагальна потреба по-новому осмислити завдання професійної підготовки спеціалістів освітньої галузі, адже суспільству потрібні такі вчителі, які б сприйняли зміни, що відбуваються в освіті, адаптувалися до них, трансформували в собі нову освітньо-світоглядну парадигму і працювали на рівні вимог часу.

Нові підходи до організації освіти зумовлюють необхідність створення моделі професіоналізму педагогічної діяльності.

Мета статті – науково обґрунтувати найбільш досконалий варіант моделі професіоналізму педагогічної діяльності, яка б повністю відтворювала змістову сутність, структурну єдність професійних і особистісних її ознак, що відповідають сучасним суспільним вимогам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій із цієї проблеми. На сьогоднішній день у галузі педагогічної психології визначено основні підходи та тенденції у вивченні особливостей професіоналізму (Б. Г. Ананьєв, А. А. Бодальов, В. С. Мерлін, Є. А. Клімов) та професіоналізму педагогічної діяльності (А. О. Деркач, Н. В. Кузьміна, В. В. Панчук), проаналізовано особливості фахової діяльності педагогів у різних педагогічних системах (З. Ф. Єсарова, Г. І. Кримська, Г. А. Лобич, В. В. Панчук). Учені вказують, що відправним концептуально-образним і системно-структурним елементом, що закріплює й розкриває в конкретно-історичному контексті сукупність вимог суспільства до професійної підготовки фахівців освітньої галузі, є його модель.

Модель: 1) схема зображення, опис будь-якого явища або процесу в природі, суспільстві; 2) аналог певного фрагмента природної або соціальної реальності [4, 212].

За визначенням Е. Савицької, модель є «операціоналізацією» ідеалу, її конфронтацією з дійсністю, перетворення в реальну мету. У ній «поіменно» визначається, які цінності має засвоїти культурна людина, якими нормами поведінки керуватися, що вона повинна знати й уміти» [7, 63]. О. Рудницька розуміє модель як «штучну систему, яка відображає з певною точністю властивості об'єкта, що досліджується» [6, 212]. В. Штоф й А. Дахін вважають, що модель являє собою концептуальний інструмент, аналог певного фрагменту соціальної дійсності, що служить для зберігання та розширення знання про властивості та структуру процесів, що моделюються, орієнтований на керування ними [9, 19].

В. Штоф визначив основні ознаки моделі, які одночасно можуть виступати її характеристиками: імітація об'єкта, що досліджується, за допомогою моделі; здатність його заміщувати; здатність надавати нову інформацію (нове знання) щодо об'єкта; наявність визначених

умов і правил побудови моделі, переходу від інформації щодо моделі до інформації стосовно об'єкта; наочність [9].

Як бачимо, модель відображає об'єкт як систему «у предметному бутті тимчасово відвертаючись від динамізму її реального існування, тому що лише при такій “зупинці” пізнання є здатним охопити, описати, змодельовати склад нової системи» [2, 20].

Моделювання розглядають також як науковий метод опосередкованого дослідження об'єктів пізнання, безпосереднє вивчення яких із певних причин неможливе, ускладнене, неефективне чи недоцільне через дослідження їх моделей – предметних, знакових чи мислених систем, що відповідно відтворюють, імітують чи відображають певні характеристики (властивості, ознаки, принципи внутрішньої організації або функціонування) оригіналів [2, 342].

Визначаючи «моделювання» як одну з основних категорій пізнання, М. Ярмаченко вважає, що на ідеї моделювання ґрунтується будь-який метод наукового дослідження – як теоретичний, при якому використовуються різноманітні знакові, абстрактні моделі, так і експериментальний, що використовує предметні моделі.

Г. Ковальчук передбачає досягнення вершин професіоналізму через проходження крізь низку етапів, кожен з яких означає здобуття чергової межі професійної компетентності. Він виокремлює 5 рівнів професіоналізму: репродуктивний, адаптивний, локально-моделюючий, системно-моделюючий та творчий [4]. Зазначені рівні професійної компетентності є моделлю для оцінювання й дозволяють відстежувати еволюцію професійного росту, виявляти її тенденції і додавати професійній діяльності оптимального характеру відповідно до її призначення і власної стратегії досягнення.

А. Бодальов, К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Деркач та інші дослідники визначили основні умови вільного володіння професійною діяльністю, які можуть бути представлені трьома групами показників: змістовні – знання теоретичної психології, відношення, установки і ціннісні орієнтації; емоційні – допускають уміння відображати, аналізувати, співпереживати ситуацію з позицій професійної діяльності; діяльнісні – відображають функціональну сторону розвитку професійної культури практичного психолога [6].

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження Системний підхід до побудови моделі професійної педагогічної діяльності дозволив сформулювати власне

трактування її як об'єкта, створеного на основі суспільного ідеалу особистості педагога, що відповідає суспільству й епосі. В освітній практиці вона виконує низку функцій: служить орієнтиром для професійної підготовки майбутнього педагога; використовується як еталон для порівняння з реальністю; є зразком для наслідування.

Одним із найбільш поширених підходів до розробки моделі педагога є підхід, який зосереджується на переліку якісних ознак, якими має бути наділена людина, що обрала цю професію, і якостей, які є небажаними для неї.

І. Підласий, аналізуючи модель педагога, подає її характеристику у таких вимірах як «спеціаліст», «працівник», «людина». Згідно класифікації вченого, педагог як спеціаліст повинен володіти знаннями щодо психологічних особливостей навчання і виховання на різних вікових етапах розвитку особистості учня, знаннями педагогічної теорії. Учителю як працівнику необхідно володіти сукупністю знань, умінь і навичок в організації навчально-виховного процесу, а це вимагає постійного удосконалення власної особистості, як професіонала та креативного підходу до педагогічної діяльності. Учитель як людина має відзначатися високими морально-духовними якостями, активною життєвою позицією, інтелігентністю, гуманністю та демократичністю [5].

А. Маркова, пропонуючи свій варіант моделі, який поєднує професійні та особистісні якості учителя інтегрувала їх за принципом: загально-громадські риси, морально-педагогічні, педагогічні, соціально-перцептивні якості, індивідуально-психологічні особливості, психолого-педагогічні здібності [4, 10]. Інші вчені надавали перевагу таким якостям як дослідницькі, проєктивні, конструктивні, організаційні, комунікативні.

Наведені варіанти моделей педагога свідчать про те, що на сьогодні ще не визначені принципові підходи до розв'язання цієї проблеми. Всі автори намагалися максимально охопити професійно-особистісні якості, що є малоефективним і може призвести до непрофесіоналізму або псевдо-професіоналізму, до зростання психологічного дискомфорту у самопочутті людей.

Зняття тих суперечностей між наявним рівнем функціонування освіти і завданнями, які їй необхідно вирішувати, особливого значення набуває проблема професіоналізму педагогічної діяльності, на основі якої і вибудовується модель.

Під професіоналізмом розуміється високий рівень кваліфікації, висока підготовленість до виконання завдань професійної діяльності. Таким чином, високий рівень професіоналізму дозволяє людині досягти значних якісних і кількісних результатів праці за менших витрат фізичних і розумових сил на основі використання раціональних прийомів виконання робочих завдань [3]. Професіоналізм проявляється у творчій готовності до продуктивного вирішення професійних завдань і формування такого рівня конкурентноспроможності, що дозволяє активно включатися в освоєння професійної діяльності.

Професіоналізм при цьому визначається за двома критеріями: об'єктивним та суб'єктивним. Об'єктивний критерій пов'язаний з умовами організації фахового середовища і дозволяє оцінювати рівень успішності в оволодінні професією. Суб'єктивний – безпосередньо пов'язаний з педагогом як суб'єктом фахової діяльності і свідчить про рівень задоволеності процесом навчання, визначається особистими поглядами, інтересами та смаками суб'єкта.

Суть професіоналізму педагогічної діяльності у тому, що з одного боку, це інтегральна якість, властивість особистості, яка формується в діяльності, а з іншого – це процес і результат діяльності. Професіоналізм характеризується особистісною і діяльнісною сутністю. Особистісну суть професіоналізму складають знання, необхідні для виконання професійної діяльності, специфічне ставлення педагога до об'єкта, процесу, умов фахової діяльності і необхідність самовдосконалення. Діяльнісну (процесуальну) суть професіоналізму складає комплекс умінь: гностичних, самовдосконалення, спілкування, передбачення результатів діяльності (як власної, так і учнів), здатність реконструювати навчально-виховну інформацію з метою очікуваного розвитку [4, 15].

Серед показників професіоналізму можна вказати такі: засвоєння професійних знань, технологій, прийомів професійного мислення, способів професійної самосвідомості, дотримання духовних цінностей.

При цьому необхідно відзначити, що в існуючих дослідженнях немає чіткої часової (вікової) границі досягнення професіоналізму, але більшість дослідників виділяють їхні рівні розвитку (високий, середній, низький). Зокрема, А. К. Маркова рівні професіоналізму розглядає як критерій виділення етапів становлення професіонала: а) *до-професіоналізм* (коли ще не вироблений весь набір якостей, необхідних професіоналу); б) *професіоналізм* (людина–професіонал, досить грамотно виконує все, що потрібно); в) *супер-професіоналізм*

(творчий, особистісний розвиток, вершина професійних досягнень); г) *непрофесіоналізм, псевдопрофесіоналізм* (зовні досить активна діяльність, але при цьому людина може неякісно виконувати роботу, або деградує як особистість); г) *післяпрофесіоналізм* («екс-професіонал» або вчитель, наставник, порадник для інших фахівців) [4, 49–54].

Саме на цих етапах, на думку А. К. Маркової, відбувається тісне переплетення професійної й особистісної Я-концепції; формування індивідуального стилю діяльності та поведінки; вихід особистості за рамки професійної діяльності, здійснюється реалізація основних життєвих ідей і т. д. У цьому випадку можна говорити про те, що професійна діяльність людини є детермінантою його особистісного становлення. Аналіз наукових підходів щодо професіоналізму педагогічної діяльності дозволяє визначити структурні компоненти його моделі. Її складовими виступають:

- професійні знання – базис професіоналізму в цілому;
- професійна педагогічна компетентність – здатність до продуктивного спілкування в умовах, які визначені педагогічною системою;
- професійне самовдосконалення – стимулювання та розвиток власної особистості як професіонала;
- професійна педагогічна майстерність – здатність до аналізу педагогічних ситуацій та креативний підхід до їх вирішення.

Охарактеризуємо кожен із компонентів, які входять до моделі професіоналізму педагогічної діяльності.

Професійні знання, як міра оволодіння педагогом цілою системою фахових знань, включає в себе високий рівень академічних знань, глибокі психологічні знання в галузі навчання і виховання, високий рівень особистісних професійно значимих якостей.

Професійна педагогічна компетентність включає в себе знання, досвід, уміння, якими володіє педагог. Основними її рівнями є навченість, професійна підготовленість, професійний досвід. Проявляючи компетентність в тому чи іншому питанні, педагог набуває здатності бути компетентним у здійсненні педагогічної діяльності. Професійна компетентність педагога – це складне індивідуально-психологічне утворення на основі інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних вмінь і значимих особистісних властивостей, які зумовлюють готовність до ефективного виконання педагогічної діяльності.

Професійне самовдосконалення вказує на реалізацію власного творчого потенціалу, створення умов для його розвитку, педагогічної позиції, які не суперечать еталону особистості й діяльності вчителя відповідно до сучасних вимог суспільства й професійного співтовариства. Професійне самовдосконалення – це розвиток здібностей, розробка й випробування нових засобів і прийомів навчання, узагальнення старого й придбання нового педагогічного досвіду, поглиблення психолого-педагогічних знань, приведення професійного рівня відповідно до світових стандартів, вимог часу, удосконалення наукового та загальнокультурного (загальноосвітнього) рівня, стимулювання та розвиток творчого і духовного потенціалу особистості.

Професійна педагогічна майстерність, як вершина професіоналізму, – це діяльність педагога, що орієнтована на гарантований педагогічний результат. Педагогічна майстерність неможлива як без розвитку педагогічних спеціальних здібностей, які є основною вимогою професійної діяльності, так і без відповідних цим вимогам знань і вмінь. Вона виражається в умінні бачити й формулювати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічних ситуацій і знаходити оптимальні способи їхнього вирішення.

Як бачимо всі складові моделі професіоналізму педагогічної діяльності взаємопов'язані, а несформованість хоча б одного з цих блоків призводить до псевдо-професіоналізму.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, дав змогу сформулювати власне бачення моделі професіоналізму педагогічної діяльності та дати визначення моделі загалом.

Модель є копією реального об'єкта (явища), що відтворює його найбільш суттєві характеристики і властивості, які є основою успішної діяльності, а її вивчення дає адекватну інформацію про цей об'єкт.

Запропонована модель професіоналізму педагогічної діяльності дає можливість досягнути високого рівня професіоналізму діяльності й особистості, що забезпечує гарантований педагогічний результат, сформулювати індивідуальний стиль діяльності, який забезпечує формування індивідуального іміджу, авторитету, переходу до креативного рівня професійної діяльності. Несформованість будь-якого компонента моделі може призвести до емоційного, професійного вигорання, псевдо-професіоналізму. Здатність педагога усвідомити всі скла-

дові моделі забезпечує продуктивність процесу професійного становлення, досягнення високого рівня професіоналізму.

Список використаної літератури

1. Бодалев А. А. О предмете акмеологии / А. А. Бодалев // Психол. журн. – 1993. – № 1. – С. 73–78
2. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание : [избранные статьи] / М. С. Каган. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1991. – 384 с.
3. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Просвещение, 1990. – 119 с.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Академия, 1996. – 308 с.
5. Пидласый И. П. Педагогика : общие основы. Процесс обучения. В 2 кн. Кн. 1 / И. П. Пидласый. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 516 с.
6. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К. : ТОВ «Інтерпроф», 2002. – 270 с.
7. Савицкая Э. Я. Закономерности формирования «модели культурного человека» / Э. Я. Савицкая // Вопр. философии. – 1990. – № 5. – С. 63–69
8. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Абрикос, 2002. – 392 с.
9. Штофф В. А. Моделирование и философия / В. А. Штофф. – М. : Наука, 1966. – 231 с.